

temine baş kaldırı özelliği taşıyan halk hareketlerinden gelir. Bu tip baş kaldırı hareketlerinin en önemlisi Budizm'dir. Milâttan önce VI. yüzyılda Sakya kabilesinin bilgesi (Sakyamuni) Siddhartha Gotama (Buda) tarafından kurulan Budizm'in temeli, hayatın ıstırap verici olduğu ve insanın bu ıstıraptan kurtulma amacını taşıdığı tezi üzerine oturur (bk. BUDİZM). Tanrı fikrine kayıtsız kalan ve rasyonel ahlâkı öngören Budizm milâttan önce III. yüzyıldan itibaren tam bir din haline getirilmiş, fakat anavatanı Hindistan'da VIII. yüzyıldan sonra çökmüştür. XX. yüzyılın ilk yarısında Ramji Ambedkar Hindistan Budizmi'ni canlandırmaya çalışmışsa da pek başarılı olamamıştır; bugün ülkedeki Budist nüfus % 3'ten fazla değildir. Bununla birlikte 1959 yılından beri Komünist Çin'in işgalindeki Tibet'ten Dalai-Lama'nın sürgünde bulunduğu Hindistan'a yoğun bir Budist göçü vardır; ancak göçmenlerin sayısı bilinmemektedir.

Hindistan'da Budizm'le aynı zamanda ortaya çıkan bir başka öğretisi de Mahavi-ra tarafından kurulduğu kabul edilen Jainizm'dir. Budizm gibi rasyonel bir ahlâkı öngören Jainizm de kast karıştırdır ve geleneksel Hindû inançlarını reddeder. Tanrı fikri konusunda agnostik bir tavır takınır ve Tanrı'nın da evrenin de nereden türediğinin bilinmeyeceğini savunur. Özellikle Gucerât ve Racastan'da oturan Jainler'in toplam nüfusa oranı % 3 civarındadır.

Hindistan'ın yerli dinlerinin sonuncusu XV. yüzyılda Guru Nanak Dev tarafından kurulan Sihizm'dir. Başlangıçta İslâm, Hinduizm ve Hristiyanlık karışımı birleştirici ve mistik karakterli bir inanç sistemi olan Sihizm, Guru Gobind Singh (1675-1708) tarafından tamamen bağımsız ve örgütlü bir din haline getirilmiştir. Tek tanrıya inanan Sihizm kast sistemine karşıdır ve sonuçta herkesin ilâhî affa uğrayacağına inanan evrensel bir din anlayışına sahiptir. Bugün Hindistan nüfusunun yaklaşık % 2-3'ünü oluşturan Sihler'in % 30'a yakını Pencap'ta, % 4'ü Racastan ve Delhi'de, geriye kalanı da çeşitli yerlerde bulunmaktadır (bk. SİH DİNİ).

Hindistan'a dışarıdan gelen dinlerin nüfus açısından en etkin olanlarından biri Hristiyanlık'tır. Hristiyanların buraya ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemekte, kendilerine göre ilk kiliselerinin kuruluşu, Tamil Nadu'da öldürüldüğüne ve Mailapûr'da gömüldüğüne inandıkları havari Thomas'a kadar çıkmaktadır (Ball-

hatchet, s. 358). Bugün daha çok Güneybatı Hindistan'ın Malabar sahili boyunca uzanan Kerala eyaletinde yaşayan ve toplam nüfusa oranları % 3'ten az olan Hristiyanlar Syro-Malabar, Syro-Malankara, Süryânî-Ya'kûbî ve Mar Thomasçılar olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Hindistan'da Hristiyanlığı yayan ilk grupların Nestûrî olmaları kuvvetle muhtemeldir. Hristiyan nüfusun inanç açısından değişmesi, XVI. yüzyılda Portekizli misyonerlerin yerel kiliseyi Latinleştirme ve Katolikleştirme teşebbüsleri sonucu vuku bulmuştur. 1662'de Hristiyanların çoğu Roma yetkisini kabul etmiştir; kiliseleri Syro-Malabar adıyla bilinmektedir. Roma yetkisini kabul etmeyen az bir nüfus 1665'te Süryânî-Ya'kûbîler denilen cemaati oluşturmuştur. Ya'kûbîler Batı Süryânî dilini ve Antakya tarzı âyinleri kabul etmişlerdir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bazı Hristiyanlar da Anglikan kilisesinin etkisiyle Protestanlığı seçmişlerdir ki bu kilise bugün Mar Thomasçılar adıyla anılmaktadır. Daha yakın bir bölünme ise 1930'larda ortaya çıkmış ve bir grup Ya'kûbî'nin Roma ile yeniden birleşmesi sonucunda Süryânî-Malankara kilisesi olarak bilinen cemaat meydana gelmiştir.

Hindistan'a dışarıdan giren bir başka din Zerdüştilik'tir. Parsî denilen Zerdüştiler'in buraya ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir; bununla beraber ilk grupların VIII. yüzyıl başlarında İslâm ordularının önünden kaçanlardan oluştuğu düşünülmektedir. XIX. yüzyılda Batı eğitimi olarak Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan Parsîler'in bugünkü nüfusu 150.000 civarındadır ve çoğu Bombay'da yaşamaktadır (bk. ZERDÜŞTİLİK).

İslâmiyet dışında Hindistan'daki yabancı dinlerin sonuncusu Yahudilik'tir. Kendi efsaneleri ilk gelişlerini Hz. Süleyman'a bağlar; ilim adamları ise bunun milâdî 70 civarında ikinci sürgünden (diaspora) sonra gerçekleştiği kanaatindedir. Yahudi tüccarlar V. yüzyıldan itibaren gelmeye başlamışlardır. Kahire genizasında (sinagog ardiyesi) ele geçen belgeler, X ve XII. yüzyıllar arasında Hindistan'da bulunan yahudi tüccarlardan bahseder. Hindistan'da yaşayan yahudiler kendi içlerinde çeşitli kollara ayrılmışlardır. Bunların en önemlisi Benî İsrâil adını alan cemaattir; diğer iki grup Cochîn ve Bağdâdî adlarıyla bilinmektedir. Sayıları 15.000 civarında olan yahudilerin temel yerleşim merkezleri Bombay, Delhi, Kalkûta, Ahmedâ-

bâd, Tâne, Alibag, Poona, Parur, Ernakulan ve Cochîn'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Parrinder, *World Religions*, New York 1983, s. 192-303; K. Ballhatchet, "Christianity", *Cambridge Encyclopedia of India*, New York 1989, s. 358-360; B. Behari, *Sufis, Mystics and Yogis of India*, Bombay 1991, s. 221, 222; J. H. Lord, "Bene Israel", *ERE*, II, 469-474; D. Menant, "Parsis", *a.e.*, IX, 642; A. J. Maclean, "Syrian Christians", *a.e.*, XII, 178-180; W. J. Fischel, "India", *EJd.*, VIII, 1350; L. O. Gómez, "Buddhism in India", *ER*, II, 380, 381; S. C. Neill, "Christianity in Asia", *a.e.*, III, 422, 423; A. Hiltebeitel, "Hinduism", *a.e.*, VI, 336-360; F. R. M., "India, Religions", *EBr.2: Macropedia*, XXI, 12, 13.

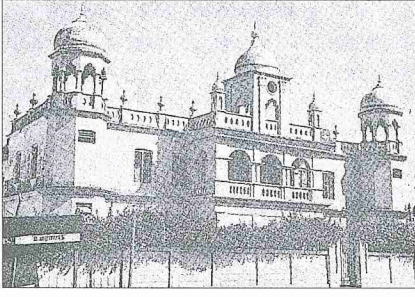
KÜRŞAT DEMİRCİ

VI. HİNDİSTAN'DA

İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Hindistan, İslâm araştırmalarına gerek nicelik gerekse nitelik bakımından büyük katkıda bulunmuştur. Bölgede XIX. yüzyıla gelinceye kadar İslâm eğitimi ve araştırmaları sahasındaki ihtiyaç köklü bir geleneğe sahip olan medreseler yoluyla karşılanmaktaydı. Kendi içerisinde bazı değişimler yaşayarak günümüze kadar devam eden Hint medreselerinin gelişiminde, Moğol istilâsı sebebiyle ülkelerinden kaçıp buraya yerleşen Orta Asyalı İslâm âlimlerinin büyük payı vardır. İngilizler'in bölgeye hâkim olmaya başlamasıyla (XVIII. yüzyıl) Batı tipi bazı eğitim müesseseleri kurulmuş ve bunlar zamanla medrese eğitiminin karşısında bir alternatif teşkil etmiştir. Ancak özellikle 1857 ayaklanması sonrasında alt kıtanın hâkimiyetini fiilen ellerine geçiren İngilizler'in çeşitli alanlarda uygulamaya koydukları tedbirler, müslümanların medrese eğitimine yeniden ağırlık vermelerine yol açmıştır.

Alt kıtadaki geleneksel İslâm eğitimi ve araştırmalarına çok önemli katkılar sağlayan ve etkileri günümüze kadar devam eden iki önemli eğitim kurumu Rahîmiyye Medresesi ile Dârü'lûlûm-i Firengî Mahal'dir. 1660 yılında Delhi'de kurulan Rahîmiyye Medresesi, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin babası Şah Abdürrahîm'in idaresinde büyük gelişme göstermiş ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar ilim ve araştırma merkezi olarak önemini korumuştur. Şah Veliyyullah ve oğulları Abdülazîz, Refiud-din, Abdülkâdir ile torunları dahil pek çok tanınmış âlim buradan yetişmiştir. Leknev'de 1693 yılında kurulan Dârü'lûlûm-i Firengî Mahal'in en büyük özelliği ise Molla Nizâmüddin tarafından düzenlenen müfredatı (ders-i Nizâmî) başarı ile uygulamasıdır. Bu müfredat sonraki medre-

Câmia-yi Arabiyye-i Dârüsselâm – Ömerâbâd / Tamil Nadu

selerce de benimsenmiş ve bazı küçük değişikliklerle günümüze kadar sürdürülmüştür. Yaklaşık üç asır eğitim veren Firengî Mahal malî sıkıntı yüzünden 1980'li yıllarda kapanmıştır (bk. FİRENGÎ MAHAL).

İngilizler Hindistan'da hâkim oldukları dönemde zaman zaman medrese sistemini desteklemişler, yeni medreseler açmış veya mevcutları idarelerine alarak yönetmişlerdir. Medrese-i Âliye (Râmpûr 1774), Medrese-i Âliye (Kalkûta 1780), Medrese-i İslâmiyye Şemsü'l-Hüdâ (Patna 1912) ve Câmia-yi Arabiyye-i Dârüsselâm (Ömerâbâd 1924) bunlardan bazılarıdır. Gâziddin Han (ö. 1710) tarafından kurulan ve İngiliz yönetimince 1825 yılında yeniden düzenlenerek Delhi Anglo-Oriental College adıyla eğitime açılan medresenin alt kıradaki İslâmî araştırmalara büyük katkısı olmuştur. Sarkiyatçı Aloys Sprenger, müdürlüğü sırasında kolejde modern eğitim ve araştırma tekniklerinin temellerini atmış ve ilmî standardı yükseltmiştir (Abdülhak, s. 195-203).

1857 yılından sonra İslâm eğitimi ve araştırmalarında bir canlılık görülmektedir. Bu dönemde eğitim ve araştırma kurumu olarak medresenin yanı sıra idaresini müslümanların üstlendiği üniversiteler, kolejler, araştırma enstitüleri ve araştırma merkezleri açılmıştır. İngilizler karşısında varlıklarını ve kimliklerini korumak isteyen müslümanlar, bunun için fiilî siyasetten el çekip medreseler yoluyla İslâmî eğitime ağırlık verme kararı aldılar. Bu yönde ilk harekete geçenler, 1857 ayaklanmasına fiilen katılan İmâdullah et-Tehânevî'nin (Tânevî) öğrenci ve müridleridir.

Muhammed Kâsım Nânevtefî'nin önderliğinde bir araya gelen bazı âlimler 30 Mayıs 1866 tarihinde Diyûbend'de bir

medrese kurdular. Yeni bir anlayışla ele alınan kurum, eğitim ve yapılanmadaki ciddiyeti sebebiyle kısa zamanda birçok bölümü olan bir üniversite (dârülülûm) halini aldı. Dârülülûm-i Diyûbend yapılanması itibarıyla bir araştırma kurumu olmakla birlikte eğitim yanında araştırmaya da önem vermiştir. Kurumda 1912'de başlatılan devre-i hadîs ile 1932'de başlatılan devre-i tefsîr bu alanda derinleşmek isteyen dârülülûm mezunlarına hitap etmekteydi. Bu çalışmaların düzenli yürümesi için 1912 yılında Dârülhadîs ve 1940 yılında Dârüttefsîr açılmıştır. Meclis-i Maârifî'l-Kur'ân, Kur'an ilimleri ve tefsîr sahasında araştırma yaptırmak ve telif eserler vermek için kurulmuştur. Dârülülûmün Dârülfîtâ adıyla 1892 yılında açılan bölümünde mezunlara bir yandan fetva verme usulü öğretilirken bir yandan da halkın sorduğu dinî sorulara bölümdeki müftüler tarafından cevap hazırlanıyor ve bu fetvalar ileride yayımlanacak şekilde derleniyordu (bk. FETÂVÂ-YI DÂRÜLULÛM-I DİYÜBEND).

Gerek Dârülülûm-i Diyûbend gerekse ona bağlı medreseler, ilmî birikimlerini telif ettikleri eserler ve çıkardıkları Urduca ve Arapça dergilerle ilim dünyasına duyurmak istemişlerdir. Dârülülûm tarafından çıkarılan ilk Urduca ilmî dergi *el-Kâsım* (1910) olup on bir yıl yayın hayatında kaldıktan sonra yerini *er-Reşîd*'e bırakmıştır. Kurumun üçüncü Urduca dergisi *Dârü'l-ülûm* 1941'den bu yana çıkmaktadır. Ekol mensuplarına ait dergiler içerisinde halen yayımlanmakta olan *el-Furkân* ile (Leknev 1932) *Burhân* da (Delhi 1938) önemlidir. Dârülülûm-i Diyûbend'in bir kısmı bugün de devam etmekte olan Arapça dergileri ise *Da'vetü'l-hak*, *ez-Ziyâ*, *el-Yakaza* ve *ed-Dâ'i* adlarını taşımaktadır. Kurumun 1500'ü aşkın nâdir

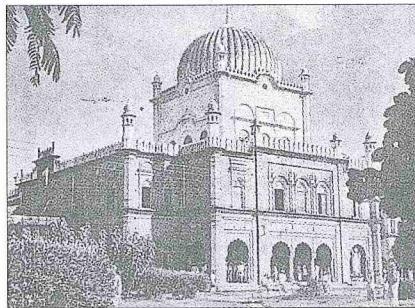
yazmayı da ihtiva eden yaklaşık 130.000 eserlik kütüphanesi mevcuttur. Ülke genelinde Dârülülûm-i Diyûbend'in birer kolu olarak pek çok dârülülûm ve medrese açılmıştır. Günümüzde bunların sayısı binlerle ifade edilmektedir. Diyûbendî ekolünün en önemli araştırma kurumu 1938 yılında Delhi'de faaliyete geçen Nedvetü'l-musannifin'dir. Kurum bu amaçla yüzlerce eser neşretmiştir (bk. DÂRÜLULÛM).

Hindistan alt kıtasında İslâmî ilimlerin gelişmesine ciddi katkılarda bulunan diğer bir cemaat da ehl-i hadîs denilen gruptur. Kur'an ve Sünnet'i esas alarak müslümanların meselelerine çözüm getirmeyi amaç edinen cemaat mensupları bu sebeple fıkıh mezhepleri ile bid'at ve hurafe içerisinde olduğunu söyledikleri mevcut tasavvuf ekollerini de reddetmişlerdir.

Nezîr Hüseyin, Rahîmiyye Medresesi'nde başladığı altmış yıl kadar süren öğretim faaliyetine, hadisle amel düşüncesini benimsedikten sonra Medrese-i Miyân Sâhib adıyla şöhret yapan ve ehl-i hadîs ekolünün üniversitesi kabul edilen Delhi'deki kendi medresesinde devam etmiştir. Ekolün güçlenmesi ve günümüze taşınmasında öne çıkan üçüncü isim Abdullah b. Muhammed el-Gaznevî ve Gaznevî ailesidir. Abdullah el-Gaznevî, adı 1901'de Dârülülûm-i Takviyetü'l-İslâm olarak değiştirilen Amritsar'daki Medrese-i Gaznevîyye'de ders vermiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun torunu Abdülgafûr el-Gaznevî'nin 1919 yılında Amritsar'da açtığı Medrese-i Selefiyye Gaznevîyye daha sonra Dârülülûm-i Takviyetü'l-İslâm'a katılmıştır (M. Eslem Seyf, s. 331-350).

Muhammed İbrâhîm Âravî tarafından 1880 yılında Âra'da kurulan Medrese-i Ahmediyye, *Tuhfetü'l-ahvezi* müellifi Abdurrahman Mübârekpûrî gibi âlimler yetiştiren bir eğitim kurumudur. Doksan kadar küçük medresenin bağlı olduğu müessesede Abdülazîz Rahîmâbâdî tarafından Dârülülûm-i Ahmediyye Selefiyye adıyla Darbanga'da devam ettirildi. Kurum 1940'tan bu yana *el-Hüdâ* adlı bir dergi yayımlamaktadır. Ömerâbâd'daki Câmia-yi Arabiyye-i Dârüsselâm pek çok bölüm ve birimleri bulunan bir üniversite görünümündedir. 1911 yılında Delhi'de kurulan ve ilk müderrisi Muhammed İbrâhîm Mîr Siyâlkûtî olan Dârülhadîs-i Rahmâniyye Medresesi 1947'de bütün bina, emlak ve kütüphanesiyle birlikte Câmia-yi Milliyye-i İslâmiyye'ye iltihak etmiştir. Medrese bir süre *Muḥaddis* adıyla aylık bir ilmî dergi de çıkarmıştır. Ekolün

Dârülülûm-i Diyûbend Dârülhadîsi – Utar Prades

Câmia-yi
Milliyye-i
İslâmiyye
Kampusu'ndan
bir görünüş –
Yeni Delhi

eğitim ve araştırma hizmeti veren diğer önemli eski medreseleri şunlardır: Medrese-i Kur'âniyye (Cavnûr 1856'dan önce), Medrese-i Âliyye (Mao Nath Bhangan 1869), Dârülhadîs-i Matlaululûm (Mîrat 1875'ten önce), Medrese-i Saîdiyye (Benâres 1880), Medrese-i Çeşme-i Rahmet (Gâzîpûr 1887'den önce), Medrese-i Alicân (Delhi 1892), Medrese-i Muhammediyye (Lekkokey 1893), Misbâhu'l-hüdâ (şimdiki adı Câmia Rahmâniyye; Benâres 1897), Medrese-i Âliyye (Cennetiypûr 1919) ve Medrese-i Dârüttetmîl (Muzafferpûr 1925). Günümüzde ise ekole bağlı medreselerin sayısı binleri bulmuştur.

Ehl-i hadîs ekolünün günümüzdeki en etkin eğitim, araştırma ve yayın kurumu 29 Kasım 1963'te Benâres'te kurulan Câmia-yi Selefîyye'dir. Kurum eğitim faaliyetinin yanında ilmi toplantılar düzenlemekte ve iki de dergi çıkarmaktadır. Câmia-yi Selefîyye'ye bağlı olarak 1974'te açılan el-Mektebetü's-Selefîyye'nin neşrettiği ilmi eserlerin sayısı 200'den fazladır. Bunlar arasında klasik hadis kaynakları ve şerhleri, hadis müdafaasına dair eserler, tefsirler, İbn Teymiyye ile Şah Veliyyullah ve öğrencilerinin önemli kitapları bulunmaktadır. 1906'da Âra'da kurulan ve ilk toplantısını 1912'de yapan Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı (All India Ahl-i Hadîth Conference) cemaatin önemli bir teşkilâtıdır.

Muhammed Hüseyin Batâlvî tarafından çıkarılan *İşâ'atü's-sünne* adlı Urduca ilmi dergi ekolün ilk süreli yayını olarak gösterilirse de doğrusu Hacı İmdâd Ali'nin Seyyid Ahmed Han'ın görüşlerini çürütmek için 1881 yılında Muradâbâd'da yayımladığı *Te'yîdü'l-İslâm* adlı aylık dergidir. Senâullah Amritsarî'nin 1903'te çıkardığı (*Aẖbâr-ı*) *Ehl-i Hadîs* adlı haftalık dergi 1947 yılına kadar yayımlanmış-

tır. *Żiyâ'ü's-sünne* (Kalkûta), *el-Hadî* (Siyâlkot) ve *Tevhîd* (Amritsar) cemaatin günümüze kadar ulaşmayan önemli Urduca dergilerindendir. Yayımlı devam etmeyenlerden başka bugün Hindistan ve Pakistan'da ekole mensup âlimler tarafından çok sayıda ilmi dergi çıkarılmaktadır.

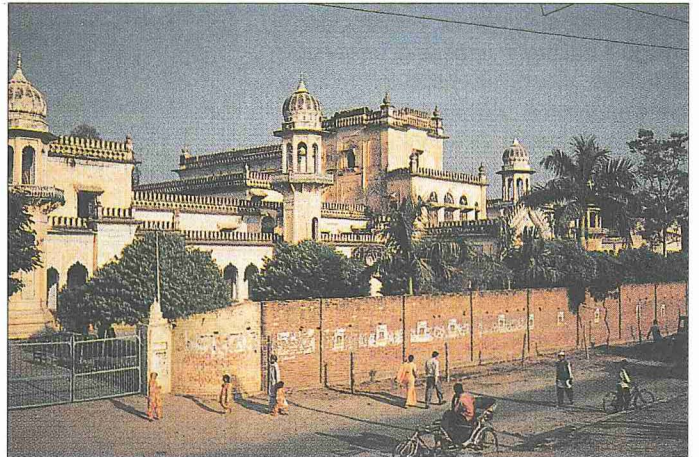
Ehl-i hadîs ekolü Hindistan alt kıtasında hadis ilminin canlanmasına büyük katkı sağlamış, başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere temel hadis kaynakları bir yandan Urduca'ya tercüme edilirken bir yandan da şerhleri yapılmıştır. Bunlara ilâveten ekole mensup ulemâ tarafından verilen fetvalar da derlenerek neşredilmiştir (bk. FETÂVÂ-YI ULEMÂ-I HADİS).

Mensuplarınca "cemâat-i Ehl-i sünnet" olarak adlandırılan Birîlvî cemaati tasavvuf ağırlıklı bir harekettir. Ahmed Rızâ Han Birîlvî'nin kişiliği etrafında XIX. yüzyılın son çeyreğinde oluşmaya başlayan hareketin fiilen doğuşu 1904 (veya 1903) yılında bu âlimin kendisi, kardeşi Hasan Rızâ, oğlu Hamîd Rızâ ve talebesi Zaferrüddin Bihârî tarafından Ray Birîlvî'de

(Rai Bareilly) kurulan ve daha çok Medrese-i Ehl-i Sünnet ve Cemâat diye anılan Dârululûm-i Manzârü'l-İslâm ile gerçekleştirmiştir. Manzârü'l-İslâm ekolün eğitim öğretim, araştırma ve tebliğ faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Dârululûm-i Nu'mâniyye (Lahor 1887), Medrese-i Hanefiyye (Patna 1900), Câmia-yi Naîmiyye (Muradâbâd 1920), Dârululûm-i Hizbül-Ahnâf (Lahor 1924), Dârululûm-i Mazharül-İslâm (Birîlvî 1937) ve Câmia-yi Arabiyye-i İslâmiyye (Nagpûr 1940) ekolün öğretim ve araştırma hizmeti veren diğer önemli kurumlarıdır.

Birîlvî ekolünün ilk aylık ilmi dergisi 1898 tarihli *Tuhfe-i Hanefiyye*'dir. Hüseyin Rızâ 1920'de aylık *er-Rızâ* dergisini çıkarmıştır. Günümüzde Birîlvîler'in İslâm araştırmaları yapan kurumları ağırlıklı olarak Pakistan'da ve Avrupa ülkelerinde faaliyet gösterdiği için ilmi araştırma merkezleriyle ilmi dergileri de buralarda bulunmaktadır. Birîlvîler'in telif bakımından en verimli şahsiyeti, 1000'den fazla kitap ve risâle kaleme almış olan ekolün kurucusu Rızâ Han'dır (*UDMİ*, X, 282). İslâmî ilimlerin yanında bir kısmı teknik konularla ilgili olan bu eserler arasında kendi fetvaları ile (bk. FETÂVÂ-YI RIZVİYYE) 1911 yılında hazırladığı *Kenzü'l-İmân fî tercümeti'l-Kur'ân* adlı Kur'an meâlinin ayrı bir yeri vardır.

Hint alt kıtasındaki İslâm araştırmalarına önemli katkılar sağlayan diğer bir kurum Nedvetü'l-ulemâ'dır. Temeli 1892'de Kanpûr'da atılan Nedvetü'l-ulemâ'nın kuruluşunda yer alamayan Şiblî Nu'mânî ilk olarak 1894 yılında yapılan yıllık toplantıya katılarak hareketin gelecekteki çizgisinin belirlenmesinde büyük rol oynadı. Kasım 1898'de Leknev'de açılan Dârululûm-i Nedvetü'l-ulemâ programında Kur'ân-ı Kerîm ve Arap dili ve edebiyatı öğ-

Dârululûm-i
Nedvetü'l-
ulemâ'nın
tarihi
binası ile
kampusun
ana girişi –
Leknev /
Hindistan

A'zamgarh'taki Sibli Akademisi (Dârûlmusannifin) – Utar Prades / Hindistan

retimi özel bir ağırlığa sahiptir. Nedvetü'l-ulemâ, kuruluşunun ardından Hindistan alt kıtasının diğer bölgelerinde teşkilâtlanmaya büyük önem verdi; birçok yerde aynı programa göre eğitim yapan medrese ve okullar açtı. Nedvetü'l-ulemâ'nın ilk dergisi 1904 yılında aylık olarak başlanan ve bazı kopukluklarla birlikte 1942 yılına kadar devam eden Urduca *en-Nedve*'dir. 1957'de ise Meclis-i Tahkikât ü Neşriyyât-ı İslâm (Academy of Islamic Research and Publications / el-Mecmau'l-İslâmî el-ilmî) adıyla bir merkez kurdu. Nedvetü'l-ulemâ ekolü âlimlerince tesis edilen en önemli araştırma kurumu, 1914 yılında A'zamgarh'ta açılan Dârûlmusannifin Şibli Akademi olup siyer, İslâm tarihi, kültür tarihi, felsefe, tasavvuf gibi ilim dallarında yüzü aşkın Urduca, Arapça, Farsça telif ve tercüme eser yayımlamıştır (bk. NEDVETÜ'L-ULEMÂ).

Nedvetü'l-ulemâ çizgisine yakın diğer bir kuruluş Medresetü'l-İslâh'tır. 1906 yılında ortaya çıkan Encümen-i İslâhi'l-müslimîn tarafından 1908'de Medresetü'l-İslâhi'l-müslimîn adıyla A'zamgarh'a bağlı Sarây-ı Mîr'de kurulmuş, 1909'da bugünkü adını almıştır. Medrese 1936-1939 yılları arasında *el-İslâh* adıyla aylık ilmî bir dergi çıkarmıştır. Aligarh İslâm Üniversitesi hocalarının 1984'te hizmete açtıkları İdâre-i Ulûmü'l-Kur'ân, Medresetü'l-İslâh mezunlarının kurdukları bir müessesedir ve 1985'ten bu yana *Mecelle-i 'Ulûmü'l-Kur'ân* adıyla ilmî bir dergi çıkarmaktadır (ayrıca bk. MEDRESETÜ'L-ISLÂH).

Klasik medreseler tarzında yapılanan kurumlardan biri de Muhammed Enverullah Han Ömerî (Fazîlet Ceng Bahâdır) tarafından 1874 yılında Haydarâbâd'da kurulan Câmia Nizâmiyye'dir. Burada İslâmî ilimlerin yanında müsbet bilimler de okutulmaktadır. Muhammed Hamîdullah

gibi birçok ilim adamı bu müessese-de yetişmiştir. Zengin bir kütüphaneye sahip olan kurumun Meclisü İşââtü'l-ulûm adlı birimi 1987 yılına kadar aralarında Muhammed Enverullah Han Ömerî'nin *Maķâşidü'l-İslâm* ve *Haķikatü'l-fıkh*'i ile *Neşrü'l-mercân fî resmî'l-Kur'ân*'ın da bulunduğu doksan altı kitap neşretmiştir.

İçlerinde Muhammed Hamîdullah'ın da yer aldığı bir grup Câmia Nizâmiyye hocası 1929 yılında, hadis ve Hanefî fıkhı âlimi Ebû'l-Vefâ Kandeħârî'nin önderliğinde Haydarâbâd-Dekken'de Meclis-i İhyâü'l-maârifî'n-Nu'mâniyye adıyla bir müessese kurmuştur. Hanefî âlimlerinin eserlerini neşretmek için kurulan müessesede çalışanlar dünyadaki birçok kütüphaneyi tarayarak kıymetli yazmaları tesbit edip yayımladılar. Burada neşredilen eserler arasında Ebû Hanîfe'nin *el-Âlim ve'l-müte'allim*'i; İmam Muhammed'in *el-Câmi'u'l-kebîr*, *en-Nüket*, *Kitâbü'l-Hücc*e ve *es-Siyerü's-sağîr*'i; Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Âşâr*, *Kitâbü'l-İhtilâfi Ebî Hanîfe* ve *İbni Ebî Leylâ*, *Kitâbü'r-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'i*'si; Serahsî'nin *el-Uşûl*'ü ve Tahâvî'nin *el-Muħtaşar*'ı da bulunmaktadır.

Modern Hindistan tarihinin en etkili Batı tipi eğitim öğretim faaliyeti olan Aligarh hareketi, Seyyid Ahmed Han'ın 1863 yılında Gâzîpûr'da Translation Society'yi kurmasıyla başlar. İlmî dergiler yayımlayan dernek, 24 Mayıs 1875 tarihinde Aligarh'ta modern tarzda eğitim veren Mohammadan Anglo-Oriental High School'u (Medresetü'l-ulûm) kurdu. Daha çok Aligarh Koleji diye anılan kurum, 1920'de Aligarh Muslim University adıyla müstakil üniversite statüsüne kavuşturuldu. Aligarh İslâm Üniversitesi'nde doğrudan İslâm araştırmalarının yapıldığı bölümler bağımsız Hindistan Devleti'nin kurulmasından sonra açılmıştır. İslâm İlâhiyatı Fakültesi (Faculty of Islamic Theology; sonradan Faculty of Sunni Theology ve Faculty of Shia Theology adlarıyla ikiye bölünmüştür), Arapça, Farsça, Urduca ve tarih bölümleri Centre of West Asian Studies ve Institute of Islamic Studies üniversitenin İslâm araştırmalarıyla ilgili birimleridir. Bunlardan Institute of Islamic Studies, eğitim öğretim ve araştırma hizmetleri vermek amacıyla 1954 yılında kuruldu. Kurum bünyesinde 1958'de All India Islamic Studies Conference adlı bir teşkilât oluşturuldu. Teşkilâtın hedefi, ilim adamları arasında modern ilmî araştırma usullerini yaygınlaştırarak daha kaliteli çalış-

malar yapılmasına yardımcı olmaktır (ayrıca bk. ALİGARH).

Institute of Islamic Studies *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye* (Urduca, 1960) ve *Bulletin of Institute of Islamic Studies* (1960) adlarında iki, üniversite rektörlüğü de *Fıkr u Nazar* ve *Tehzîbü'l-aḥlâk* (Urduca, 1982) ile *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Hindî* (1976) adlarında üç ilmî dergi çıkarmaktadır. *Tehzîbü'l-aḥlâk*, Seyyid Ahmed Han'ın aynı adla çıkardığı derginin devamı niteliğinde olup daha çok İslâmî eğitim, İslâm ve bilim, İslâm ve Hindistan müslümanları konularında makaleler içermektedir. İlâhiyat Fakültesi'nin çıkardığı Urduca *Mecelle-i 'Ulûmî'd-dîn*'de İslâmiyet ve diğer dinlerle ilgili ilmî makaleler yer almaktadır. Kampüsün içerisinde bulunan Mevlânâ Âzâd Kütüphanesi'nde 500.000'den fazla eser mevcuttur (1866 yılında Lytton Library adıyla kurulmuştur). Kütüphanede başta Arapça, Farsça ve Urduca olmak üzere çeşitli dillerde 14.000 yazma eserin yanı sıra minyatür, şahsî evrak vb. arşivler de muhafaza edilmektedir.

Modern dönemde kurulan önemli eğitim müesseselerinden biri de Câmia Milliyye İslâmiyye'dir. 29 Ekim 1920'de National Muslim University adıyla kuruluşu gerçekleştirilen üniversite 1925 yılında Aligarh'tan Delhi'ye intikal etti. Kurum 1936-1947 arasında Câmia Nagar denilen yerdeki kampüsüne taşındı. Eğitim dili Urduca, Arapça ve Farsça seçmeli olup bütün aşamalarda din öğrenimi mecburidir. Üniversitede lisans ve lisans üstü İslâmî eğitim ve ilimde, Meclis-i Diniyyât adlı birim zaman zaman seminer ve konferanslar düzenlerken Ocak 1923'ten bu yana da aylık *Câmia* dergisinde İslâmî ilimler alanında makaleler yayımlanmaktadır. Câmia Milliyye İslâmiyye'nin merkez kütüphanesinde (Zâkir Hüseyin Kütüphanesi) İslâmî ilimlerle ilgili 170.000'in üstünde eser mevcuttur. Üniversitede 1970 yılında Dr. Zakir Husain Institute of Islamic Studies kuruldu. Enstitünün hedefi çeşitli İslâmî ilimlerde nitelikli eser yazdırmak ve yayımlamaktır. Daha önce Islam and Modern Age Society adlı bir kuruluş tarafından çıkarılan *Islam and Modern Age* ve *İslâm aḥr Asr-ı Cedîd* (Urduca) adlı dergilerin yayımı sonradan bu enstitü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Gerek müfredat ve öğretim dili gerekse hoca kadrosu bakımından Hindistan alt kıtasının en önemli ilim merkezlerinden biri 1917 yılında Haydarâbâd'da ku-

ruhan el-Câmiatü'l-Osmâniyye'dir. Dârululûm ile (1853) Nizam College'a (1887) dayanan üniversitede dinî, içtimâî ve teknik dallarda Urduca öğretim yapılması planlanmıştır. Üniversiteye bağlı kuruluşlardan biri de Dâiretül'-maârifî'l-Osmâniyye'dir (Dârü'l-matbûât eş-Şarkıyye / Osmania Oriental Publication Bureau). Bu müessese 1888 yılında dinî, beşerî ve müsbet ilimlerdeki nâdir yazmaları yayımlamak üzere kurulmuştur. Bunun için dünyanın çeşitli kütüphanelerindeki önemli eserlerin mikrofilmleri alınmış ve sırasıyla neşirleri yapılmıştır (bk. DÂİRETÜ'L-MAÂRİFÎ'L-OSMÂNİYYE).

el-Câmiatü'l-Osmâniyye'deki İslâm araştırmaları 1947'ye kadar İslâm İlahiyatı Fakültesi'nde, 1966 yılından itibaren de eğitim ve araştırma hizmetleri veren müstakil İslâm Araştırmaları Bölümü'nde (Department of Islamic Studies) yürütülmüştür. Faculty of Arts'a bağlı olan bu kuruluş Arapça ve Farsça bölümleriyle ortak hareket etmektedir. el-Câmiatü'l-Osmâniyye'nin, matbu eserlerin yanında 3000'i İslâmî ilimlerle ilgili 6351 yazma eserin yer aldığı geniş bir kütüphanesi vardır (bk. el-CÂMIATÜ'L-OSMÂNİYYE).

Hindistan'da bağımsızlık sonrası kurulan en büyük İslâm araştırmaları merkezi Indian Institute of Islamic Studies'tir. 1964 yılında Tuğlukâbâd'da (Yeni Delhi) kurulan enstitü yapılanması itibarıyla üniversite sistemine sahiptir ve din, felsefe ve bilim, mukayeseli din araştırmaları, İslâm ekonomisi, hukuk / fıkıh, İslâmî eğitim, dil ve edebiyat, İslâm tarihi bölümlerinde araştırmacılığın yanı sıra eğitim öğretim hizmeti de vermektedir. Enstitü, Hemderd Üniversitesi'nin kurulmasıyla müstakil statüsünü kaybederek bu üni-

versiteye bağlanmıştır (1989). Enstitünün bölümlerinden hukuk alanında araştırmalar yapan Department of Islamic and Comparative Law, 1995 yılında yeni kurulan yüksek lisans ve doktora çalışması yaptırabilecek kapasitedeki daha geniş kapsamlı Centre for Advanced Socio-Legal Studies adlı merkeze katılmıştır. Enstitünün genel anlamda İslâmî ilimlerle ilgili akademik dergisi *Studies in Islam* 1964 yılından bu yana yayımlanmaktadır. Enstitünün 4000 cilt yazma kitabı ve Hindistan'ın çeşitli kütüphanelerindeki 1000 yazmanın mikrofilmi bulunmaktadır (bk. HAMDARD FOUNDATION). Hamdard Foundation'a bağlı olarak hizmet veren diğer bir kuruluş, İslâm eğitimiyle ilgili araştırmalar yapan Hamdard Education Society'dir. Şubat 1981'de kurulan bu müessesenin aynı yılda yaptırdığı iki ayrı anket ve araştırmanın sonuçları kitap halinde yayımlanmıştır (New Delhi 1983).

Hindistan'da medrese ve üniversitelerden başka kişi ve derneklerin kurduğu İslâmî araştırma yapan müstakil enstitüler de bulunmaktadır. Bu merkezlerden Islamic Research Association, III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah'ın himayesinde Hindistan'ın önde gelen ilim adamlarından Âsaf Ali Asgar Feyzî ve Rus araştırmacısı W. Ivanow tarafından 1933 yılında Bombay'da kurulmuştur. İslâm kültür ve medeniyetini konu edinmekle birlikte faaliyete geçmesinden bir süre sonra ağırlıklı biçimde İsmâiliyye mezhebine yönelen ve adını 1946'da Ismaili Society of Bombay olarak değiştiren merkez 1963'e kadar, aralarında Kâdî Nu'mân'ın Feyzî tarafından yayıma hazırlanan *De'â'imü'l-İslâm*'inin da bulunduğu (I-II, Kahire 1951-1961) otuz civarında ilmi eser neşretmiştir. Kuruluşun *Islamic Research Association* (1948) adıyla yayımlanan dergisi artık çıkmamaktadır.

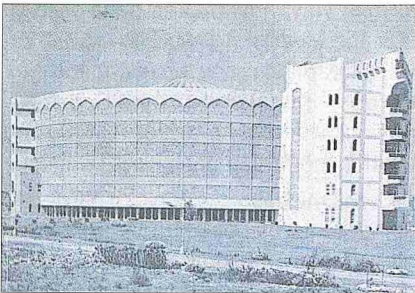
XX. yüzyılda bir ilim ve kültür merkezi haline gelen Haydarâbâd'da, Hindistan ile Ortadoğu arasındaki dinî-kültürel bağları araştırmak için 1955'te kurulan The Institute of Indo-Middle East Cultural Studies bugüne kadar elliden fazla eser neşretmiştir. Seyyid Abdülatîf'in *Bases of Islamic Culture* ve *An Outline of the Cultural History of India* (Delhi 1959), M. Hamîdullah'ın *Foreign Relations of the Prophet Muhammad with the Countries of Middle-East, India, Turkistan and China etc.* (Haydarâbâd 1985) adlı çalışmaları enstitünün dikkate değer yayımlarındandır. Câmia Milliyye İslâmiyye'nin hocalarından Âbid Hüseyin ile arkadaşlarının İslâm'ın Batı'ya, Batı'nın İslâm ülkelerine ve İslâm düşüncesine olan tesirleri hakkında çalışmalar yapmak üzere 1967'de Delhi'de kurdukları *Islam and Modern Age Society* 1969 yılından bu yana *İslâm aor Asr-ı Cedîd* (Urduca) ve *Islam and Modern Age* adlarıyla iki dergi çıkarmaktadır. Hindistan'ın son dönem yazarlarından Vahîdüddin Han'ın Delhi'de açtığı el-Merkezü'l-İslâmî de (1970) çoğu Vahîdüddin Han'a ait olmak üzere çeşitli dillerde 100 kadar kitap yayımlamıştır. Bunlardan *The Encyclopaedia of the Qur'an* (1994) resim, harita ve çizimlerle zenginleştirilmiş ciddi bir çalışmadır. Merkezin ayrıca İngilizce, Urduca ve Hintçe basılan *Al-Risala* adlı bir dergisi bulunmaktadır.

Haydarâbâd'daki Saîdiyye Kütüphanesi idaresi 1971 yılında, kütüphanedeki kıymetli yazmaları neşretmek üzere Saidiya Research Institute adlı bir enstitü kurmuştur. Saîdiyye Kütüphanesi'nde birçoğu Müftü Muhammed Saîd ve ailesine ait İslâmî ilimlerle ilgili 3141 yazma eser vardır. Kütüphanedeki Arapça yazmaların katalogu *A Catalogue of Arabic Manuscripts* adıyla 1968'de neşredilmiştir.

Günümüz müslümanlarıyla ilgili araştırmalar yapmak üzere 1986 yılında Delhi'de kurulan Institute of Objective Studies, Hindistan'daki ciddi araştırma kurumlarından biri olup ilmi toplantılar düzenlemekte ve eser neşretmektedir. Enstitünün *Journal of Objective Studies* (1989) ve *Religion and Law Review* (1992) adlı altı ayda bir çıkan iki dergisi vardır. Daha çok İslâm hukukuyla ilgili çalışmalar yapmak için faaliyet gösteren kurumlardan biri de The Islamic Fiqh Academy of India'dır. Akademi, Kadı Mucâhidü'l-İslâm Kâsımî tarafından Merkezü'l-bahsi'l-ilmi adıyla 1987 yılının başlarında Bihâr'da kurulmuş, 1989'da şimdiki ismini almıştır; kuruluşundan bu yana üç ayda bir çıkarılan *Bahş u Nazar* adlı ilmi bir dergiye sahiptir. Akademinin 1992 yılı sonuna kadar düzenlediği ilmi toplantılarda bankacılık, şirketler hukuku, faiz ve doğum kontrolü gibi yeni problemler tartışılmıştır.

Hindistan'da bunlardan başka İslâm araştırmalarına katkıları daha dar çerçevede olan Encümen-i Terakkî-i Urdu (Delhi), The Iran Society (Kalküta), Abul Kalam Azad Oriental Research Institute (Haydarâbâd), Abul Kalam Azad Islamic Awakening Centre (Delhi), Indo-Arab

Hamdard Foundation'a bağlı olarak 1964 yılında kurulan Indian Institute of Islamic Studies'in yeni binası - Yeni Delhi / Hindistan

Culture Association (Kalküta), India and Islam Research Council (Delhi) ve İngiliz mühtedi Muhammed Marmaduke William Pickthall tarafından Haydarâbâd Nizamı Mîr Osman Ali Han'ın desteğiyle 1927 yılında kurulan Islamic Culture Board (Haydarâbâd) gibi müesseseler de bulunmaktadır. Islamic Culture Board aynı yıl *Islamic Culture* dergisini (yayımlı devam etmektedir) çıkarmaya başlamıştır. Aligarh'ta 1982 yılından beri *Tahkîkât-i İslâmî* adlı ilmî dergiyi çıkaran İdâre-i Tahkîk ü Tasnîf-i İslâmî, Haydarâbâd'daki Islamic Centre for Indian Minorities Studies ve Islamic Law Academy, Patna'daki Institute of Post-Graduate Studies and Research in Arabic and Persian, Srirangapatnam'daki (Karnataka) Tîpu Sultan Research Academy ve Meysûr'daki Oriental Research Institute de bu tür kuruluşlardır.

Hindistan alt kıtasındaki İslâmî araştırmalara Şîî düşüncesinin katkıları da önemlidir. Daha çok Leknev ve Bombay bölgesinde yoğunlaşan Şîîler'in klasik ve modern tarzda birçok eğitim ve araştırma merkezi bulunmaktadır. 1890 yılında Seyyid Nâzım tarafından Leknev'de kurulan Câmia Nâzîmiyye, ilkokuldan lisans üstüne kadar eğitim veren bir müessese olup sadece İsnââşeriyye'ye mensup talebeleri kabul etmektedir; ayrıca büyük bir kütüphanesi vardır. 1892'de Leknev'de kurulan Sultânü'l-medâris, Vârânasi'deki Jawadiya Arabic College ve Câmia İmâmiyye, Leknev'deki Shia Arabic College ve Medresetü'l-vâizîn (1919), Feyzâbâd'daki Vathîqa Arabic College ve Mîrat'taki Câmia Mansabiyye de (1878) benzer bir eğitim programına sahiptir. Bunlardan Medresetü'l-vâizîn sadece lisans üstü eğitim vermekte ve isteklileri tebliğ görevine hazırlamaktadır. Kendisine ait matbaada çok sayıda kitap basıp yayımlayan medrese biri *e'l-Va'z* (Urduca) adlı aylık, diğeri *Muslim Review* adlı on beş günlük iki dergi çıkarmaktadır.

Musta'fî İsmâîlîler'den olan Dâvûdî Bohrâ cemaatinin kırk üçüncü dâisi Abd-i Ali Seyfeddin tarafından 1813 yılında Süret'te kurulan el-Câmiatü's-Seyfiyye, mezunlarını birçok üniversitenin kabul ettiği önemli bir eğitim ve araştırma kurumdur. Arapça ve İngilizce eğitim veren kurumda dinî ilimlerin yanında müsbet ve sosyal ilimler de okutulmaktadır. 1970'lerde Bombay'da Academy of Islamic and Arabic Learning adlı bir araştırma merkezi açan bu cemaatin en geniş kapsamlı araştırma kurumu ise Asghar Ali Engi-

neer tarafından Bombay'da kurulan Institute of Islamic Studies'dir. Enstitü İslâmî ilimlerle ilgili çalışmalarından ve neşrettiği eserlerden başka *Islamic Perspectives* adlı bir dergi yayımlamaktadır.

Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti döneminde yaygınlaşan misyonerlik faaliyetlerine karşı müslümanların önlem almaya yönelik gayretleri artmış ve misyonerlerle yapılan münazaralar neticesinde geniş bir literatür oluşmuştur. Bu faaliyetlerde Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde kurulan Asiatic Society of Bengal (Kalküta 1784), Asiatic Society of Bombay (Bombay Literary Society, 1804), Madras Literary Society (1812), The Mythic Society of Bangalore (1909) ve The Bihar Research Society (Bankipûr 1915) adlı derneklerin katkıları büyüktür. The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (Londra 1823), bu dernekleri kendi çatısı altında toplayarak daha etkin duruma getirmiştir. Hristiyan misyonerler tarafından Lahor'da kurulan Henry Martyn Institute of Islamic Studies ise bölgede ağırlıklı olarak İslâmî ilimlerle ilgilenen bir kurumdur. Enstitü, Metodist kilisesinden Murray T. Titus'un önderliğinde, 1806-1810 yılları arasında Hindistan'da misyonerlik yapan papaz Henry Martyn adına 1930 yılında açılan Henry Martyn School of Islamic Studies'in devamı mahiyetindedir. Bu okul misyonerleri İslâm hakkında bilgilendirmek, hristiyanlaştırma faaliyetini yürütmek ve Hristiyanlığa yeni girenleri eğitmek için kurulmuştu. 1960 yılında enstitü haline getirilen okulun Landour (Mussoire), Aligarh, Cebelpûr ve Leknev'de şubeleri açıldı; 1971'de merkezi Haydarâbâd'a taşındı. Çeşitli kademelerde kursların verildiği enstitüde ayrıca ilmî toplantı ve konferanslar düzenlenmektedir. Enstitünün 1971 yılına kadar *Al-Basheer* adıyla çıkan İngilizce dergisi kısa bir duraklamadan sonra 1972'de *Al-Basheer: A Bulletin of Christian Institutes of Islamic Studies*, 1978'de *Bulletin of Christian Institutes of Islamic Studies* ve 1985'ten bu yana *The Bulletin of the Henry Martyn Institute of Islamic Studies* adıyla yayımlı sürdürmektedir. Enstitünün Urduca süreli yayını üç ayda bir çıkan *Huma* dergisidir.

Misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Ba-reilly Theological Seminary'ye bağlı olarak bir İslâm araştırmaları bölümü açılması konusu, hristiyan misyoner ve ilim adamları için düzenlenen Leknev (1911) ve Kudûs (1924) konferanslarında dile getirildi ve 1926 yılında açılan bölümün hedefi

Henry Martyn Institute of Islamic Studies ile paralellik arz ediyordu. Kilisenin kontrolünde ve ağırlıklı biçimde dinler arası diyalog çalışmalarını yürütmek üzere 1979 yılında Islamic Studies Association of Delhi ve 1984'te Islamic Studies Association of Bangalore açılmıştır.

1857'de kurulan Kalküta Üniversitesi'nin Arabic and Persian ve Islamic History and Culture adlı bölümlerinde İslâmî ilimlerle ilgili ciddi çalışmalar yürütülmekte ve ilmî dergiler çıkarılmaktadır. Muhammed İshak'ın *India's Contribution to Hadith Literature* (Dacca 1955) ve Muhammed Zübeyr Siddîki'nin *Hadith Literature: Its Origin, Development, Special Features and Criticism* (Calcutta 1961) adlı çalışmaları üniversitede yapılan nitelikli araştırmalardandır. Bombay Üniversitesi'nde Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü güçlüdür. Bölümde bu alanın önde gelen simalarının biyografileri üzerinde durulmuş ve ciddi eserler neşredilmiştir. Üniversiteye bağlı olarak 1947'de kurulan Anjuman-e İslam Urdu Research Institute, Urdu dilinde yazılan İslâmî eserlerle ilgili çalışmalar yapmakta, *Nevâ-i Edeb* adıyla bir de dergi çıkarmaktadır. Bombay Üniversitesi Kütüphanesi'nin İslâmî ilimlerle ilgili Arapça, Farsça ve Urduca eserlerden oluşan geniş bir yazma eser koleksiyonu vardır. Kütüphanede bulunan iki ayrı koleksiyonun Serfirâz tarafından hazırlanan katalogları 1935, İsmâiliyye'ye dair 200 yazmalık Feyzî koleksiyonunun Muiz Gorivala tarafından hazırlanan katalogu da 1965 yılında basılmıştır. Hindistan'ın köklü üniversitelerinden biri de Madras Üniversitesi'dir. Bu üniversiteye bağlı Faculty of Oriental Learning, Department of Arabic, Persian and Urdu ve Oriental Research Institute adlı birimleri dinî, tasavvufî ve edebî pek çok eser yayımlamıştır. Celâleddin ed-Devvânî'nin Muhammed Abdülhak tarafından hazırlanan *Şevâkilü'l-hûr fî şerhi Heyâkilî'n-nûr* adlı eseri üniversite yayınları arasında çıkmıştır (1953). Buraya bağlı çok sayıdaki kolejen bir kısmı İslâmî eğitim vermektedir. Merkezi kütüphaneden başka ülkenin en geniş yazma koleksiyonlarından birine sahip olan ve çok sayıda Arapça, Farsça eser neşreden (Abidi, s. 55) The Government Oriental Manuscripts Library de bu üniversiteye bağlıdır. Delhi Üniversitesi'ne bağlı Department of Arabic and Persian'da dil ve edebiyattan başka İslâmî ilimlerle ve Arapça, Farsça yazılmış eserlerle ilgili çalışmalar da yapılmaktadır. Üniversitenin kütüphanesinde

2000'den fazlası Sanskritçe, Hintçe, Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe yazmalarından oluşan 200.000'i aşkın kitap ve çok sayıda dergi bulunmaktadır.

Hint alt kıtasında çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarına bağlı olarak hizmet verenlerden başka bir de müstakil kütüphaneler vardır. Nevvâb Feyzullah Han'ın 1794 yılında yaptığı bağışla kurulan Râmpûr Rızâ Kütüphanesi bunlardan biridir. Başlangıçta Toşhâne Kütüphanesi'nin bir bölümünü teşkil eden kurum, 1851'den sonra Kütübhâne-i Darûr Riyâset-i Râmpûr adıyla müstakil hale geldi; daha sonra da Kütübhâne-i Ulûm-i Dîniyye ismiyle yeniden düzenlenerek kendi özel binasına taşındı (1891). 1902'de Arapça ve 1928'de Farsça yazmalar katalogları basılan kütüphane Nevvâb Rızâ Ali Han zamanında (1930-1966) bugünkü adını aldı ve 1994 yılında *Riza Library Journal* adıyla bir dergi çıkarmaya başladı. Ülkenin mevcut en eski kütüphanesi sayılan Râmpûr Rızâ Kütüphanesi'nde 6000'i Arapça, 6000'i Farsça ve 1700'ü Urduca olmak üzere çeşitli dillerde toplam 15.000 yazma eserle 300 civarında minyatür ve resim bulunmaktadır. Kütüphanenin neşriyat birimi yirmi kadar yazma ile beş cilt tutan katalogları yayımlamıştır (bazı değerli yazmalar için bk. Desai, s. 97-99).

Gucerât bölgesinin önemli ilim merkezlerinden Ahmedâbâd'da XVIII. yüzyıl süfîlerinden Pîr Muhammed Şah'ın dergâhında ondan kalan kitaplar üzerine kurulan Hazret-i Pîr Muhammed Şah Dergâh Kütüphanesi sonraki yıllarda yapılan bağışlarla çok genişlemiş ve çoğu İslâmî ilimlerle ilgili 2000 kadar yazma eseri barındırır hale gelmiştir. Kuruluşu 1828 yılına kadar giden Patna'daki Khuda Bakhsh Oriental Public Library Hindistan'ın meşhur kütüphanelerindendir. Hudâbahş, idareyi üstlendiği 1876 yılında 1400 olan kitap sayısını 1891'de 4000'e çıkarmıştır. Halen *Khuda Bakhsh Library Journal* adlı bir dergi yayımlayan kütüphanede çoğu Arapça ve Farsça olan 18.000 yazma, 148.000 matbu eser, 5000 dergi ve 2000'in üzerinde orijinal resim ve minyatür bulunmaktadır (bk. BANKİPÜR; HUDÂBAHŞ).

1891 yılında Haydarâbâd'da kurulan Asafiya State Library 1960'ta State Central Library adını almıştır. Kütüphanede mevcut 200.000'i aşkın eserden 17.000'i yazma olup bunlardan 9000'i Farsça, 6300'ü Arapça ve 1600'ü Urduca'dır. Bombay'da 1903 yılında kurulan Câmî-Mescid Kütüphanesi'nde basılı eserlerden başka

daha çok medrese müfredatında olan kitapların yazmaları muhafaza edilmektedir. Kütüphanedeki 1200 yazmanın Hamîdullah Nedvî tarafından hazırlanan katalogunu 1956 yılında Anjuman-i İslam Urdu Research Institute (Bombay) yayımlamıştır. 1934'te Râmpûr'da kurulan Salûat Public Library'de 2000 yazma bulunmaktadır. Nevvâb Mîr Yûsuf Ali Han'ın (III. Sâlâr Ceng) topladığı kıymetli yazma eserler üzerine 1951 yılında kurulan Sâlâr Ceng Müzesi Kütüphanesi, 10.000 yazma ve 50.000'i aşkın matbu eserle Haydarâbâd'ın en önemli kütüphanelerindendir. Yazmalar arasında yer alan 400 kadar kıymetli Kur'an nüshasından beşi meşhur hattat Yâkût el-Mûsta'sımî'nin kaleminden çıkmıştır. 1961 yılında Tonk'da kurulan Rajasthan Oriental Research Institute şehirdeki kütüphanenin de idaresini üstlenmiştir. Aralarında 3000 kadar yazmanın da bulunduğu kitaplar genellikle İslâm hukuku ve tefsirle ilgilidir. Şii ulemâsından Mevlânâ Hâmid Hüseyin tarafından Leknev'de kurulan Nâsriye Kütüphanesi'nde yaklaşık 30.000 yazma kayıtlıdır ve bunlardan bir kısmı bizzat Hâmid Hüseyin tarafından Kerbelâ vb. yerlerdeki yazmalardan istinsah edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. G. Zubaid Ahmad, *The Contribution of India to Arabic Literature*, Allahabad 1946; Muhammad Ishaque, *India's Contribution to Hadith Literature*, Dacca 1955; Asaf A. A. Fyze, "Islamic Studies in India", *Mélanges Louis Massignon*, Damascus 1957, II, 207; a.mlf., "Islamic Law and Theology in India", *MEJ*, VIII (1954), s. 163-183; Muhammed Miyân, *Ulema-i Hind ka Şândâr Mâzî*, I-IV, Delhi 1960; W. Ivanov, *Islami Literature-A Bibliographical Survey*, Tehran 1963; S. A. H. Abidi, "Arabic and Persian Studies", *Oriental Studies in India* (ed. R. N. Dandekar - V. Raghavan), New Delhi 1964, s. 55, 56-58; M. Nizamuddin, "Islamic Studies", a.e., s. 154-155; "Centres of Oriental Studies", a.e., s. 197-262; *Medresetü'l-İslâh ki İbtidâ adr Us ka Naşbü'l-ayn*, A'zamgarh 1966; S. K. Bhatnagar, *History of the M.A.O. College (Aligarh)*, Bombay 1969; Ebû Yahyâ İmâm Han Nevşehrevî, *Hindustân meyn Ehl-i Hadîs ki 'İlmî Hîdmât* (nşr. M. Hanîf Yezdânî), Sahival 1971, s. 100-106, 108-188; M. Singh, *Learned Societies and Institutions in India: Activities and Publications*, Delhi 1975; Ziyâud-Din A. Desai, *Centres of Islamic Learning in India*, New Delhi 1978, s. 88-91, 97-99; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979; C. F. Beckingham, "A History of the Royal Asiatic Society: 1823-1973", *The Royal Asiatic Society: Its History and Treasures* (ed. S. Simmonds - S. Digby), Leiden-London 1979, s. 1-77; M. İbrâhim Siyâlkûtî, *Târîh-i Ehl-i Hadîs*, Lahor 1980; M. Mes'ûd Ahmed, *Hayât-i Mevlânâ Ahmed Rızâ Hân Birilvî*, Siyâlkût 1981; a.mlf., *The Reformer of the Muslim World*, Karachi 1995; B. D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband 1860-*

1900, Princeton 1982; S. M. Tonki, *Aligarh and Jamia-Fight for National Education System*, New Delhi 1983; S. S. Shah, *Educational Survey Report on Muslim-Managed Schools and Colleges in India*, New Delhi 1983; S. Abul Hasan Nadvi, *Islamic Studies, Orientalists and Muslim Scholars*, Lucknow 1983; a.mlf., "Huṭbe-i Şadâret İclâs-ı Heftûm Âl İndiyyâ İslâmîk İstadiyyz Kanfirnz", *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*, XI/1-2, Aligarh 1975, s. 40-54; a.mlf., "Nedvetü'l-'ulemâ" medrese fikriyye şâmîle", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XX/2-4, Leknev 1395/1975, s. 59-64; a.mlf., "Merâkizü'l-'ilm ve 'ş-şekâfeti'l-İslâmiyye fi'l-Hind", *er-Râ'd*, XXVIII/22-23, Leknev 1407/1987, s. 4-5; M. İshak Nedvî - Şems Tebrîz Hân, *Târîh-i Nedvetü'l-'ulemâ*, I-II, Leknev 1983-84; Ataullah Siddiqui, *The Henry Martyn Institute of Islamic Studies: An Attempt to Christianize Muslims in India*, Birmingham 1984; Şemsürrahmân Muhsinî, *Hindustânî Müselmânön ki Kavmî Ta'limî Tahrik: Câmî'a Milliyye İslâmiyye*, New Delhi 1986; İqtidar Husain Siddiqui, *Islam and Muslims in South Asia: Historical Perspective*, Delhi 1987; Ebû'l-Hasen en-Nedvî, *Hindustân ki Qadim İslâmî Dersgâheyn*, Lahor 1989; Seyyid M. el-Hasenî, *Siret-i Mevlânâ Muhammed 'Alî Môngirî Bânî-i Nedvetü'l-'ulemâ*, Karaçi, ts. (Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm), s. 115-288; Zübeyr Ahmed Fârûkî, *Müsâhemetü Dâri'l-ülûm bi-Diyûbend fi'l-edebi'l-'Arabî hattâ 'âm 1980*, New Delhi 1990; İrşâdü'lhak Eserî, *Pâk u Hind meyn 'Ulema'ey Ehl-i Hadîs ki Hîdemât-i Hadîs*, Faysalâbâd 1990, s. 33-58; K. Kaur, *Madrasa Education in India*, Chandigarh 1990, s. 44-87; Mohamed Taher, *Islamic Studies in India*, New Delhi 1991, s. 27; a.mlf., "National Information System for Islamic Studies in India: a Proposal", *Muslim Education Quarterly*, V/4, Cambridge 1988, s. 63-66; Mehmet Özgenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları* (yüksek lisans tezi, 1992, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 80-87; A. A. Powell, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, Surrey 1993, s. 89-102, 195-203; K. Ahmed Nizâmî, *Aligarh ki 'İlmî Hîdmât*, New Delhi 1994, s. 81-101; M. Eslem Seyf, *Tahrîk-i Ehl-i Hadîs Târîh key Âiney meyn*, Faysalâbâd 1994, s. 331-350, 482-515, 539-549; Halid Zaferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Velîyullah Dehlevî'den Günümüze Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 198-201, 210-218, 222-227, 309-312; Abdülhamit Birşık, *Hint Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'an Ekolü* (doktora tezi, 1996, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 174-176; Sultan Ahmed İslâhî, *Hindustân meyn Medâris-i 'Arabîyye key Mesâ'il*, Aligarh 1996; Seyyid Mahbûb Rizvî, *Mükemmel Târîh-i Dârü'l-ülûm-i Diyûbend*, I-II, Karaçi, ts. (Mîr Muhammed Kütübhâne-i Merkez-i İlm ü Edeb), I, 523-537; Muhammed Zekerîyyâ, *Târîh-i Mezâhir-i 'Ulûm-i Şehârenpûr*, Şehârenpûr, ts. (Kütübhâne-i İşâatî'l-ülûm); Syed Hashimi Faridabadi, "The Da'irat-ul-Ma'arif", *IC*, IV/4 (1930), s. 625-665; "el-Müslimûn fi'l-Hind", *ME*, VIII/6-7 (1937), s. 44-45, 520-528; VIII/8 (1937), s. 586-598; "Dâ'iretü'l-ma'ârif-i 'Osmâniyye bi-Haydarâbâd ed-Dekken", *Şekâfetü'l-Hind*, VI/2, New Delhi 1955, s. 76-81; Y. B. Mathur, "Muslim Education in India", *Studies in Islam*, IV/3, New Delhi 1967, s. 125-138; I. H. Douglas, "Henry Martyn Institute of Islamic Studies", *MW*, LI (1968), s. 217-221; *Câmî'a*, LXII/5, New Delhi 1970; M. İkbâl Ensârî, "Muhtaşar

Rôdâd İclâs-ı Heftûm Mütâmer-i 'Ulûm-i İslâmiyye", *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*, XI/1-2, Aligarh 1975, s. 5-8; M. İmrân Han Nedvî, "Huṭbe-i İstikbâliye İclâs-ı Heftûm Âl İndiyâ İslâmîk İstadiyy Kanfırnız", a.e., s. 9-32; Makbul Ahmed, "Riport: İclâs-ı Heftûm Âl İndiyâ İslâmîk İstadiyy Kanfırnız", a.e., s. 33-39; *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XX/2-4, Leknev 1395/1975; Enver el-Cündî, "Eşerü Nedveti'l-'ulemâ' li-muslimi'l-Hind fi'd-da'veti'l-İslâmiyye", a.e., XX/2-4 (1395/1975), s. 67-76; Ziaul Haque, "Muslim Religious Education in Indo-Pakistan", *IS*, XIV/4 (1975), s. 271-292; *er-Reşid*, IV/2-3, Diyûbend 1396/1976, s. 303-304, 404-444, 569-604, 680-682; Semîu'l-Hak, "Ulemâ' i Diyûbendî aôr Meydân-ı Şehâfet", *Beyyînât*, XXXVII/1-2, Karaçi 1980, s. 49-59; Abdülhalim Üveys, "el-Merâkizü's-şekâfiyye ve't-ta'limiyyetü'l-İslâmiyye fi şibhi'l-kârretü'l-Hindiyye", *el-Fayşal*, XLIII, Riyad 1980, s. 28-34; Ziauddin Sardar, "The Future of Islamic Studies", *The Bulletin of Christian Institute of Islamic Studies*, III/1-4, Hyderabad 1980, s. 38-57; D. T. Lindell, "The Henry Martyn Institute of Islamic Studies", a.e., s. 133-141; Anwar Moazzam, "Islamic Studies as an Academic Discipline: Views & Points of View", a.e., VII/1 (1984), s. 3-10; Syed Habibul Haq, "The Role of Resurgent Ulama and Sufi-Shaikh in the Reconstruction of Islamic Education: Foundation of Deoband (1867) and Nadwa (1893)", *Muslim Education Quarterly*, III/2, Cambridge 1986, s. 37-56; Sultan Muhyiddin, "el-Câmi'atü'n-Nizâmiyye Haydarâbâd", *Şekâfetü'l-Hind*, XXXVIII/3-4, New Delhi 1987, s. 104-111; A. Q. M. Shamsul Alam, "Urdu as the Medium of Instruction-A Case Study of the Role of the Osmania University, Hyderabad, India", *Pakistan Journal of History and Culture*, IX/1, Islamabad 1988, s. 27-35; Zaferü'l-İslâm, "İdâre-i 'Ulûmü'l-Kurân", *'Ulûmü'l-Kurân*, IV/1, Aligarh 1989, s. 106-115; "el-Ma'he'dü'l-Hindî li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye", *el-Mevsim*, II/5, Beyrut 1990, s. 342-344; "The Institute of Objective Studies", *Journal of Objective Studies*, II/1, Aligarh 1990, s. 143-146; Ziyâeddin Ensârî, "Sir Seyyid aôr Aligarh Tahrik-Müntehâb Kitâbiyât", *Fikr u Nazar*, Aligarh 1992, s. 273-287; "Islamic Fiqh Academy of India-Developing a Religious Law in Modern Times", *Religion and Law Review*, I/1, New Delhi 1992, s. 170-192; Abdul Rashid Khan, "The Formation of All-India Muslim Educational Conference-The Logical Culmination of Sir Syed's Thoughts", *Journal of the Research Society of Pakistan*, XXXI/1, Lahore 1994, s. 39-44; Jamal Malik, "The Making of a Council: The Nadwat al-'Ulama", *ZDGM*, CXLIV/1 (1994), s. 60-91; a.mf., "Dynamics Among Traditional Religious Scholars and Their Institutions in Contemporary South Asia", *MW*, LXXXVII/3-4 (1997), s. 199-220; Shafqat Hussain Razawi, "Darul Talif-wa-Tarjuma, Jamia Usmani (Usmania University Hyderabad, India)", *JPHS*, XLIV/4 (1996), s. 349-357; Gregory C. Kozlowski, "Islamic Law in Contemporary South Asia", *MW*, LXXXVII/3-4 (1997), s. 221-234; David Pinault, "Shi'ism in South Asia", a.e., s. 235-257; Muhammad Qasim Zaman, "The Role of Arabic and the Arab Middle East in the Definition of Muslim Identity in Twentieth Century India", a.e., s. 272-298.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

VII. HİNT-İSLÂM SANATI

Hint-İslâm sanatı, ihtişam ve zenginliği kadar İslâm sanatının diğer çevrelerindeki sanat anlayış ve zevklerinden gösterdiği farklılıklarla da dikkat çeker. Bu durumun asıl sebebini, Hindistan'ın kendi mahallî sanatı ile İslâm sanatının birlikte gelişmesi teşkil etmekte, ayrıca bunda Hindistan'a giren İslâm sanatının İran ve Orta Asya üzerinden gelmiş olmasının da katkısı bulunmaktadır. Arap sanatıyla doğrudan teması olmayan Hint-İslâm sanatı daha çok İran, Afganistan ve Orta Asya sanat çevreleriyle temas halindedir. İslâm din ve sanatının Hindistan'a girmesine vesile olan bu ülkelerin müslümanları kendi yerli anane, zevk ve anlayışlarını da birlikte getirmişlerdir. Hindistan'ın kökleri çok eskilere giden Hinduizm, Jainizm ve Budizm'den tesirler alan sanat anlayışı, kısmen pasif kısmen de aktif olarak Hint-İslâm sanatına katılırken İslâmî tesirler içinde kendini en güçlü biçimde hissettiren muhit ise İran olmuştur.

İslâm din ve kültürü Hindistan'a XI. yüzyıldan itibaren Gazneli fetihleriyle girmiş olmasına rağmen burada İslâm mimarisinin başlaması XII. yüzyılın sonlarını bulmuş ve ilk önemli eserler, güçlü bir devlet olan Delhi Sultanlığı'nın birinci sülâlesi (Memlük sultanlar) döneminde yapılmıştır. Merkezleri Afganistan'da bulunan Gazneliler'in geniş Pencap ve Kuzey Hindistan topraklarına getirdikleri düşünce ve görüşün daha sonra ortaya çıkan İslâm sanat anlayışıyla yakın ilgisi vardır; İran ve Orta Asya tesirleri de ülkeye bu yolla girmiştir. Özellikle mimaride çoğu ya yok olmuş ya da çok harap durumda günümüze gelebilmiş Gazneli camilerinin tesbit edilebilen planlarıyla Hint cami planları arasında çok yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna benzer bir durum, Hindistan'da hâkimiyet kuran hükümdar veya hânedanların köklerinin bulunduğu Orta Asya'daki çeşitli binalar için de geçerlidir.

Mimarî. Hint-İslâm sanatının en önemli eserlerini meydana getirdiği saha hiç şüphesiz mimaridir. Minyatür hariç diğer kollar yerli tesirler altında kalırken mimarî, Hint ve İslâm sanatının bütünleşmesi sonucu yeni ve değişik biçimde muhteşem eserler vermiştir. Bu eserler içinde saray ve kalelerin özellikle mahallî sanat anlayışına sadık kalmasına karşılık Hindistan topraklarında İslâm dininin gücünü sembolize eden cami ve diğer dinî binaların daha muhafazakâr bir tutumla inşa edilmesi, Hindistan gibi dinî inanç ve

mefkûrelerin hayatın esasını teşkil ettiği bir muhit için tabiidir. Aynı zamanda bu durum İslâmiyet ile diğer dinler arasındaki mücadelenin de işaretidir. Hint-İslâm mimarisi, genel özellikleri ve tarihî dönemlerle coğrafi bölgelerdeki farklı zevk ve sanat anlayışlarına göre gösterdiği değişiklikler göz önünde tutularak üç ana evrede incelenebilir.

a) **Delhi Sultanlığı'nın Hâkimiyetinde Gelişen Mimarî (1206-1526).** Bu dönem mimarisi tarihî dönemlere bağlı olarak Muizzî Memlük sultanlar, Halaciler, Tuğluklular, Seyyidler ve Lûdiler tarafından temsil edilmiştir. Yoğun İran tesiri taşıyan ve farklı eğilimlerine rağmen bir bütünlük arzeden bu sanat anlayışının en önemli eserleri başşehir Delhi ve çevresine dağılmış durumdadır. Bu binaların ilki, Hint camileri arasında müstesna bir yeri olan Delhi'deki Mescid-i Kuvvetü'l-İslâm'dır. Memlük hânedanının kurucusu Kutbüddin Aybeg'in henüz hükümdarlığını ilân etmeden önce Muizzî Memlük sultanlar döneminde melik unvanıyla görev yaptığı sırada yaptırdığı cami Hindistan'ın ilk büyük İslâm binasıdır. İnşaata 1197'de tamamlanan eser 1199 ve daha sonraki tarihlerde yapılan ilâvelerle de genişletilmiştir. Merkezî bir dikdörtgen avlu etrafında eski Hindû ve Jaina tapınaklarından devşirilen malzemeyle meydana getirilmiş bir revakla çevrilidir. Caminin yanında, özellikle İslâm'ın Hindistan'daki zafer ve hâkimiyetinin sembolü olarak yaptırılan Kutub Minâr isimli âbidevî minare Kutbüddin Aybeg'in bânisi olduğu eserlerin en önemlisidir (bk. KUTUB MİNÂR).

Ecmîr'de 1200-1206 yılları arasında yapılmış olan Arhâî-din-kâ Chonprâ Camii, Mescid-i Kuvvetü'l-İslâm'ı hatırlatan plan şemasıyla önemli bir örnektir. Delhi'deki 1213 tarihli Sultan Gârî ve yaklaşık olarak 1235 yılına tarihlenen İltutmuş türbeleri, Muizzî Memlük sultanlar devri türbe mimarisinin başlıca temsilcileridir. Değişik özellikleriyle Hint-İslâm mimarisi için büyük önem taşıyan bu türbelerden Muizzî Memlük Hükümdarı Şemseddin İltutmuş'a ait olanı, 1229 yılında Mescid-i Kuvvetü'l-İslâm'da başlatılan ilâve ve tâdilât çalışmaları sırasında caminin kuzeybatı köşesine yapılmıştır. Kare planlı ve kaburgalı köşe kemerleriyle geçilen basık bir kubbeye örtülü olan binanın üst kısmı bugün göçmüş durumdadır. Türbe, özellikle içindeki küfî yazılarla birleşen yoğun İran tesirindeki göz alıcı süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Sultan Gârî Türbesi,